

Nogle uhjemlede Beskyldninger mod Jyderne.

Af Johannes Steenstrup.

Formodentlig maa det være det høje Standpunkt, som Danmarks Kultur i Nutiden formentlig indtager, der giver os Tilbøjelighed til at tillægge Fortiden langt større Fejlgreb og Forsyndelser end dem, der i Virkeligheden er Grund til at se hos vore Forfædre. Ganske vist staar Redningsvæsenet ved vore Kyster, Afmærkningen af vore Farvande og Fyrvæsenet paa et højt Trin, men man burde ikke overse, om vi ikke gennem adskillige Aarhundreder har stræbt mod et Maal, der kunde tilfredsstille de forskjellige Tiders humane Krav og internationale Fordringer.

Man faar en anden Forestilling, naar man læser, at paa Kristian IV's Tid brugte Jyderne at tænde Blus paa Strandene for derved at vildlede de Søfarende og foranledige Strandinger. Jeg finder dette udtalt i Udgaven fra vor Tid af Kristian IV's Forordninger, det staar at læse i det for ti Aar siden udkomne Værk om den danske Søfarts Historie, det er omtalt i den sidst udkomne omfattende Fremstilling af den danske Retshistorie, og vi kan læse det samme i den nyeste tyske Fremstilling af Kristian IV's Historie.¹⁾

En Forbrydelse som den her skildrede er saa hæslig og saa skæmmende for Nationen, at jeg synes, at

¹⁾ V. A. Secher: Forordninger, Recesser III. 591, 784. Villads Christensen i det af Bering Liisberg udgivne Værk: Danmarks Søfart og Søhandel fra de ældste Tider til vore Dage. (1919) I. 202. H. Matzen: Den danske Retshistorie, Strafferet 126. D. Schäfer: Geschichte von Dänemark V. 591.

man maatte være betænkelig ved at tillægge vore Forfædre Gerninger af denne Art paa en Tid, da Kristendom, endog af en særlig streng Art, var raadende i Landet, og da humane Hensyn og internationale Forpligtelser gjorde sig stærkt gældende.

For det anførte Forhold kan kun en eneste Kilde anføres som Hjemmel, nemlig det af Kong Kristian i Skanderborg udstedte aabne Brev af 26. Oktober 1619. Det lyder saaledes:

Eftersom vi kommer udi forfaring, hvorledis udi och paa vore lande Vendsyssel och Lessøe sig adskillig slags folk, saa vel af indvonerne der paa landet som fremmede, did hender at komme, skulde understaa om nattetide at gjøre och optende ild och blus langs ad stranden hvorudofver det er hent sig, at den søfarende mand merkelig stoer skade och fordervelse er tilføiet, och endnu er at befrygte, at dersom saadant ild och blus, som saaledis optendis, icke bleff afskaffet, støre skade at skulde causere och foraarsage, taa paa det saadant ulykke, som der ofver kunde den søfarende mand tilføiis, nest guds aller megtigstes hielp kunde afvendis och forekommis, ville vi menige indbyggere udi och paa vore lande Vendsyssel och Lessøe saa vel som andre, det vere sig vore egne undersotter eller udlendiske, som did til landen hender at komme, alvorligen och strengeligen forbudet hafve:

1. at ingen skulde mue sig herefter om nattetide enten paa den øster eller vester side eller nogen anden steds langs ad stranden understaa at gjøre och optende eller gjøre och optende lade nogen slig ild eller blus, som den søfarende mand fraa sin rette kaas och seglation kunde afvende och forvilde och udi yderste ulykke och fordervelse bringe och anføre.

2. Dersom nogen sig understaar her emod at gjøre, skulde de derfor tiltales och uden ald naade paa lif och goeds straffis . . .¹⁾

¹⁾ Secher: Forordninger III, i Overskriften S. 591 og S. 784: for at vildlede de Søfarende.

I dette Brev staar i Virkeligheden intet om, at Baaltændernes Hensigt var at foranledige Strandinger. De anvendte Udtryk om, at ikke blot Beboerne, men tilfældige Fremmede tændte Baal paa Stranden, kunde vel ogsaa tyde paa, at Forordningen kun har Ubetænkksomhed for Øje. Derom vidner jo ogsaa Ordene om at Baalene kunde give Anledning til, at Sømanden tog en gal Kurs: »det er hændt sig«, »Ulykke som kunde der over den søfarende Mand tilføjes«. Heller ikke i Brevets øvrige Indhold er der noget, der antyder et forbrydersk Forsæt; »understaa« er Forordningernes almindelige Udtryk for »tillade sig«, og Straf paa Livet bliver jævnlig anvendt i Politi-Anordninger. Der var Livsstraf for den Færgemand, som ikke var opmærksom paa, at hans Passager var en Fredløs, ligesaa for den, der kastede Uhumskheder i Aaen ved en Købstad, for dem, som gentagne Gange slog Ruder ind eller gjorde anden Ufred. Den, der under Kristian IV's Sejlads til Norge 1599 kaldte ham andet end »Kapteinen«, skulde »straffes med Livsstraf og paa hans Hals«. ¹⁾

Forholdet var altsaa dette, at efter at Frederik II havde indrettet et Fyrvæsen ved de danske Kyster og vel ikke mindst saa længe disse »Lygter« var ret primitive ved deres Form og Anbringelse og let lod sig forveksle med et Baal paa aaben Strand, maatte der sørges for, at der ikke paa Kysterne tændtes Ild, som kunde opfattes som Fyr. Der maatte føres virksomt Polititilsyn med Kysterne, eftersom Regeringen stadig forsvarede Øresundstolden og andre stigende Afgifter med, hvad Landet gjorde for at lette og fremme Sejladsen i vore Farvande.

¹⁾ Matzen: Retshistorie, Strafferet 150 f. Kinch: Ribe II. 685, Matthiessen: Bøddel og Galgefugl 78 ff., Secher: Forordninger III. 77.

En Ugerning af Art som den foran omtalte kan vi overlade til Landets Fjender, og i Krigstid og i et besat Land kan jo ogsaa andre Regler komme til at raade. Dengang de kejserlige Tropper i 1627 trængte op gennem Jylland, havde besat Vendsyssel og var naaet til Skagen, var det første, de gjorde, at slukke dets Fyr. Fjenderne lod tillige — fortæller en tysk Beretter — i Nærheden af Børglum Kloster »det falske Fyr tænde paany, som Bønderne i Vendsyssel i tidligere Tid havde haft til Ødelæggelse af de hollandske Skibe,« hvilket da ogsaa foranledigede en Række Strandinger.¹⁾ Dette er sikkert en ganske falsk Efterretning. Vi havde ikke i umindelige Tider haft Krig med Hollænderne, og det er utroligt, at Lensmanden paa Børglum Kloster eller at Sorø Akademi, som fra 1623 besad det, skulde have taalt et falskt Fyr. En »Lanterne« omtales kort efter af den tyske Officer som flyttet, og en saadan kan have været anbragt af ganske andre, fredelige Grunde. Beretninger af denne Art, fortalte af Udlændinge og mulig meddelte dem af Danske netop med underforstaaet Hensigt, er velkendte. Vi har en Beretning af tilsvarende Natur fra 1594. Kasper Markdanner (uægte Søn af Kristian III) fortalte de kejserlige Udsendinge til Danmark, da de paa Tilbagerejsen kom gennem Kolding, om hvor skæbnesvangert det var i Fartøjer at nærme sig Jyllands flade, sandede og havneløse Vestkyst, ganske særlig ved Skagen, hvorfor da heller ingen »Sørøvere« kommer til Jylland, hvis Beboere desuden ligge paa Lur efter Strandinger, dræbe de skibbrudne og røve Godset.²⁾

¹⁾ J. Krebs: Aus dem Leben des kais. Feldmarschalls Grafen Melchior v. Hatzfeldt 138, 160. C. Klitgaard: De keiserlige Tropper i Vendsyssel og Thy, Sp. 40.

²⁾ Compte rendu de la commission Royale d'histoire 4e série XI (1883) 505, Histor. Tidsskr. 5 R. V. 671.

Der mærkes stadig en Efterklang af hele den Skilddring af de Danskes Handlemaade overfor Skibbrudne, som Kristian II's Vicekansler Flamlænderen Cornelis Scepper gav i sit velkendte Forsvarsskrift for den for-drevne Konge; dette indeholder imidlertid de mest vitterlige Overdrivelser. De Love, som Kristian II gav om Vrag og Strandinger, var saa højsindede, at de ikke havde behov, at man gav dem som Baggrund Billedet af, hvordan de Danske, inden disse Love ud-gik, strømmede i Tusindtal ned til Stranden, naar et Fartøj forliste, og bemægtigede sig Skib og Ladning, eller Skildringer af hvordan Bisperne af Viborg og Børglum og Ærkebispnen af Lund begærligt lurede paa Strandinger og tillod de bjærgende at dræbe Skibenes Besætning.¹⁾

Ingen vil bestride, at der ved det danske Riges Kyster lige saa fuldt som i Landets Indre kan være begaaet Ugerninger. Dog er det ret almindelig erkendt, at vor Lovgivning om Vragret og Strandinger har været fuldt saa human som andre Landes, og at Re-geringen stræbte efter, at Paabudene overholdtes.²⁾ En vis Hjælp til at bedømme vor Styrelse faar man ogsaa ved at gennemlæse mange af de Tilfælde, da der fra Hanseaterne eller andre Udlændinge rettes Klager over Uret, der skal være tilføjet dem ved Strandinger paa de danske Kyster; et virkeligt Bevis kommer saa ofte til at mangle.³⁾

¹⁾ Scepperi Responsio ad Lubicensium articulos (1523) Bl. S II—IV.

²⁾ V. A. Secher gengiver Indholdet af det aabne Brev af 7. Aug. 1562 for Bøvling Len saaledes: »det forbydes at plyndre de Folk, som strande under Leuet« (Forordninger I. 201). Men i Brevet staar intet saadant. Naar Skib og Gods her strander, er der mange Undersaatter, der »hemmeligen derpaa varer (lurer) og borttager og stjæler hvis Gods i Lande kommer, og det forrykker de arme skibbrudne Folk til stor Skade.« Her er altsaa ikke Tale om Rov fra Personer, men om at stjæle, skjule og understikke indstrandet Gods.

³⁾ Dr. Villads Christensen forekommer mig i sin Opregning af saadanne

I denne Sammenhæng har endnu et Punkt Krav paa Opmærksomhed.

Efter Udtalelser af Forfattere fra den nyeste Tid maatte man antage, at Kristian II havde forbudt de Danske under Uvejrs at vandre ved vore Strande, da det saa maatte formodes, at de havde onde Hensigter. Kongen skal endvidere have paabudt sine Fogeder at rejse Galger rundt om ved Kysterne, altsaa som klare Trusler om den Straf, der vilde ramme dem, der forbrød sig mod de skibbrudne eller tilegnede sig strandet Gods. Men man har her atter ganske misforstaaet en Kildes Udtryk.

Efter at Kristian II's saakaldte Gejstlige Lov i sit 139te Kapitel har givet Bestemmelser »Om Vrag, som ingen Eyere følger«, fortsatte det 140de Kapitel »Om the som søger effter Vrag at stielle« saaledes:

Hafuer Vii och forfarit uti Sandningen, at mange thager sig Ærinde til at løbe met Strandningen och søger effter theris Øgh och Hester, och ey er giort paa andit endt at the søge sliigt Vrag at kunde ofuerkomme at stielle, ville Vii at sliig, som y Sandningen

Sager (i Danmarks Søfart I S. 196 ff, jfr. foran S. 180 Amn., og i Hanseatiske Beretninger om Strandinger paa Jyllands Kyst (Jydske Samlinger 3 R. VI 1 ff) at have været for godtroende.

Det maa vel ogsaa indrømmes, at de danske Kystboere havde en vanskelig Stilling. De burde afholde sig fra at nærme sig Stranden, naar en Storm var i Udsigt eller rasede, eller naar et Fartøjs Stranding syntes forestaaende. Var Skibet forlist, turde de ikke nærme sig det, førend Strandfogeden havde givet Tilladelse dertil. Hverken Fogeden eller andre havde Ret til at gribe ind, hvis der var levende Mandskab ombord og dette maatte endvidere have fremsat Anmodning om Hjælp; og dog var det paalagt Landets Beboere at hjælpe alle, der var i Havsnød. Det strandede Fartøjs Mandskab vilde søge til det yderste selv at bjerge Skib og Ladning; lykkedes dette ikke, og blev der ydet Hjælp af Kystens Beboere, kunde der ventes Paastande om, at man ubeføjet havde grebet ind eller for sent bragt Hjælp og krævede for høj en Bjergeløn.

Om den paa hine Tider gældende Lovgivning henvises til Matzens Retshistorie, Statsret 24 f. Strafferet 126, Tingsret 99. Secher: Forordninger I. 39, IV. 645, 651.

thermet findis eller løbe udt medt Strandningen, naar thet blesser och stormer, schulle strax ophengis, och schulle forthii vore Fogeder och Embidzmendt strax lade opreyse Galger, udt met Strandningen, och lade thermet straffe alle the, handt uti saa Maade ther finder, som saa effter Vrag vancher.

Och skulle vore Fogeder och Embitzmendt altiidt riide udt met Stranden (var: Strandningen) och haffue hertill guodt Tillsynn, och om noger hereffter vederfares noger Uret utii sliige Maade met Vrag och ey giffuer Os thet tilkiendne, tha ville Vii lade straffe offuer hannom som tilbør.

Man har tolket Ordet »Strandning« som om det betød »Strand«, men det er dannet af at »strande« og betegner en Handling, en Tildragelse, her med særlig Vægt paa det Sted, hvor den foregaar, eller med Tanken paa det indstrandede Fartøj. Vi træffer det samme Ord i en Rettertingsdom af 1591, der anfører et Tingsvidne fra 1532 om, at gamle Oldinge havde vidnet, at »Stranningh«, Aaregæld, Vrag og al anden Rettighed af Barsebæks Leje har af Arilds Tid ligget til Lundegaard. Altsaa er Strandning en Rettighed, af født af et Fartøjs Indstranding, og naar »Vrag« nævnes ved Siden deraf, er der formodentlig tænkt paa andet af Havet indkastet Vraggoods. Den samme Dom anfører en Dom af Kong Hans og Rigsraadet af 1492 om, at Forstrand, »Stranning«, ¹⁾ Vrag, Tolde og Fiskeleje for Barsebæk hører Kronen til. Saaledes kan der ikke være Tvivl om, at dette Udtryk i Dommen er af Kolderup-Rosenvinge bleven rigtigt fortolket som »Forstrandsret«. ²⁾ Derimod har denne Forfatter ved Tolkingen af Kristian II's Lov mistydet det som

¹⁾ Originalen synes at have haft »Strending«, se W. Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarh., 392.

²⁾ Rosenvinge: Gamle danske Domme IV. 289.

»Strand«, og i denne Tolkning er han bleven fulgt af andre.¹⁾

Dette staar imidlertid atter i Forbindelse med, at man ikke har været klar over, hvad der var Tidens Brug af Ordene »ud med«. Dette Udtryk bør i de fleste Tilfælde ikke gengives ved »langs med«, derimod som: ud til, hen til, ved Siden af, ud mod. Et Slag holdes ved en Aabred, »ud med en Aa«, Jøderne sad ved Babylons Floder, »ud med de Floder«, en Bolig ligger ved Flodbredden, »ud med Floden«, en Person staar op ad Væggen, »ud med Væggen«.²⁾ Kristian II's Lov forbyder altsaa Folk at strømme ud mod det Sted, hvor en Stranding er foregaaet,³⁾ den paalægger ikke Fogederne at ride langs med Kysten, men at ride ud til den Plet, hvor Forliset er sket eller Vraget ligger; med hvad der dér foregaar, skal Fogeden stadig have vaagent Øje. Endelig befaler den ikke, at Fogederne skal paa Forhaand rejse Galger rundt om ved Strandene, den byder kun, at man paa selve Gerningsstedet, hvor et Vragrov eller en lignende Ufærd var begaaet,⁴⁾ skulde rejse en Galge og klynge Forbryderen op, altsaa paa samme Maade som man

¹⁾ Kolderup-Rosenvinge: Gl. danske Love IV. S. XIV. Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog, Strandning, S. 159. Matthiessen: Bøddel og Galgefugl 79: Kongen lod Galger rejse langs Kysterne for deri at hænge Vragrøvere osv.

²⁾ Kalkar: Ordbog IV, 540. Rimkrøniken e. 3: ieg slo theres konig udh met en etff. Hans Tausens Oversættelse af fjerde Mosebog: som yrtegaarde wdmed een floed (Vulgata: iuxta fluvios, Bibelen 1550: hos vandet). Bruun, Psalmebøger fra Reformationstiden I. 179: super flumina Babilonis sedimus . . . ud meth the floder som ther ere mest. Herman Weigere: Ræffue Bog 14: ret som han saa ud met veggen stod. I Hans Mogensens Oversættelse af Philippe de Commynes Memoirer vil man finde flere andre Exempler. Forklaringen i Ordbogen dertil 1919, III. S. 297, bør ændres.

³⁾ Huitfeldt, Danm. Riges Krønike 1172, gengiver rigtigt Reglen i Kristian II's Forordning: Huercken Mand eller Qvinde maa løbe til noget Vrag, udin det bedis aff dennem.

⁴⁾ Maaske ogsaa paa det Sted, hvor et Skibsskrog laa og kunde lokke til Tyverier.

i andre Tilfælde lod en Forbryder paa selve Gerningsstedet¹⁾ undgælde for, hvad han havde øvet, til desto større Skræk og Advarsel for andre.

¹⁾ Da der uddrives Øksne over Skodborg Aa paa forbudte Steder, skal der rejses en dobbelt Galge, med et paaslaaet Oksehoved med Horn, paa det Sted, hvor Udsmuglingen er sket, 25 Okt. 1574 (Kancelliets Brevbøger S. 535). I den Skov paa Kallundborg Len, hvor en Vildttuv er blevet grebet paa fersk Gerning, skal der oprejses en dobbelt Galge med to paaslaaede Hjortevier, 18 Nov. 1574 (S. 542). Paa et Sted midtvejs mellem Beenløse og Ringsted skal en dobbelt Galge opsættes og Dyrskytten her lide sin Straf, med et Hjortevie over ham og de to Bøsser, hvormed han blev grebet, ved hans Side, 4 Febr. 1588 (S. 899 ff.).
